

Використання поліграфа у кримінальному судочинстві: правові та етичні аспекти

Вікторія Катрич

головний судовий експерт відділу судової експертизи № 3 (м. Нікополь) лабораторії судової експертизи (м. Кривий Ріг), Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України, м. Нікополь, Україна, e-mail: Vikaexpert17@ukr.net

Висвітлено місце досліджень із застосуванням поліграфа в кримінальному судочинстві. Проаналізовано нормативно-правову базу, окреслено підходи Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду до допустимості та оцінки висновків, розкрито етичні вимоги.

Ключові слова: поліграф; судово-психологічна експертиза; допустимість доказів; етика доказування; інформована згода.

The Use of the Polygraph in Criminal Proceedings: Legal and Ethical Aspects

Viktoriia Katrych

The article highlights the place of research using the polygraph in criminal proceedings. The regulatory framework is analyzed, the approaches of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court to the admissibility and assessment of conclusions are outlined, and ethical requirements are revealed.

Keywords: polygraph; forensic psychological examination; admissibility of evidence; ethics of evidence; informed consent.

Забезпечення достовірності показань є центральним завданням кримінального судочинства. Поряд із традиційними процесуальними інструментами (допит, очна ставка, відтворення обстановки та обставин події, різні види експертиз) правоохоронна практика звертається до психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. У публічному дискурсі поліграф часто ототожнюють із «детектором брехні», однак у правовому сенсі цей інструмент фіксує фізіологічні реакції, що потребують фахової інтерпретації й не мають наперед установленої доказової сили. Саме баланс між очікуваннями суспільства, науковою обґрунтованістю

та процесуальними гарантіями становить предмет цієї публікації.

Застосування поліграфа передбачає фіксування фізіологічних реакцій людини на стимул для виявлення правдивості інформації, проте в Україні його результати не є доказом у суді, а можуть бути лише інформацією допоміжного характеру, якою користуються за згодою особи. Застосування поліграфа регламентується внутрішніми документами та письмовою згодою особи.

Правові підстави застосування поліграфа впливають із комплексу актів національного законодавства: Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) [1], Закону

України «Про судову експертизу» [2], а також Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [3]. Ключову роль відіграє національний стандарт ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги» [4], який уніфікує основні поняття, вимоги до підготовки, проведення та документування поліграфічних досліджень у межах судово-психологічної експертизи.

Зазначені джерела містять принципове: поліграф не є самостійною «процедурою перевірки правдивості», а застосовується в межах судово-психологічної експертизи за процесуальним рішенням про її призначення з визначенням запитань експертові та належним оформленням результатів. Директор Всеукраїнської асоціації поліграфологів В. Ведмідь визначив, що поліграфічні дослідження — це науково-дослідна діяльність, яка потребує спеціальної освіти, підтвердженої документами офіційного зразка, практичних навичок, а також суворого дотримання чинних методик. Поліграфічні дослідження не підлягають ліцензуванню / патентуванню та не належать до медичної практики [5].

За логікою КПК, будь-який доказ має відповідати критеріям належності, допустимості, достовірності та достатності. Для висновку експерта-психолога, який застосовує поліграф, це означає такі обов'язкові умови: належне призначення експертизи, компетентність експерта, дотримання методичних стандартів, добровільна письмова інформована згода.

Але слід акцентувати увагу на тому факті, що першою та надзвичайно важливою особливістю застосування поліграфа є добровільність, адже за своєю природою проведення тестування за допомогою «детектора брехні» є свого роду дослідженням. Згідно з диспозицією ст. 28 Конституції України проведення медичних або інших досліджень щодо людини дозволено винятково за згодою піддослідної особи [6].

Відповідний висновок підлягає оцінюванню сукупно з іншими доказами (ст. 94 КПК) і не має наперед установленної сили, він не підмінює судову перевірку достовірності показань [1].

На практиці результати поліграфічних досліджень застосовують:

- для проведення судової психологічної експертизи;
- під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, таких як обшук, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, під час здійснення оперативно-розшукової діяльності [7, с. 17];
- у судовому розгляді як елемент комплексного оцінювання доказів (за умови дотримання вимог допустимості);
- у службових розслідуваннях як інструмент внутрішнього контролю, що не переносить автоматично свою результативність у площину кримінального процесу.

Етична прийнятність поліграфа ґрунтується на добровільності участі: особу завчасно інформують про

мету, методик, можливі наслідки та право відмовитися без будь-яких негативних процесуальних висновків; згода оформлюється письмово та долучається до матеріалів провадження. Стимулювання «згоди» тиском або обіцянкою «кращого ставлення» є несумісним із принципами справедливого процесу. Експерт і орган досудового розслідування зобов'язані забезпечити конфіденційність, обмежити доступ і використання даних лише з процесуальною метою, дотримувати строків зберігання та порядку знищення носіїв інформації.

Застосування поліграфа не може нівелювати презумпцію невинуватості та право не свідчити проти себе й близьких (ст. 63 Конституції України) [6]. Неприпустимим є використання відмови від тестування як індексу винуватості. Також недопустимий психологічний примус і маніпулятивні техніки, що підривають добровільність.

Особливу увагу приділяють неповнолітнім, вагітним, особам із психічними розладами, станами стресу, інтоксикації: у такому разі дослідження або не проводять, або здійснюють з додатковими запобіжниками (медичні довідки, участь законного представника / захисника, медичного фахівця).

Деякі вчені в межах вирішення цього питання пропонують додати поліграф до переліку засобів, які можна застосовувати під час допиту, шляхом унесення відповідних змін до КПК [8, с. 19], але це обмежить виконавців і зосередить їх на застосуванні поліграфа лише під час допиту, а його можна ефективно засто-

совувати й під час проведення інших слідчих дій. Поліграф фіксує вегетативні реакції організму на стимулюючі запитання. Методика передбачає добір нейтральних, релевантних і контрольних запитань, попередню бесіду, калібрування, серії реєстрації та стандартизовану інтерпретацію графіків.

Результати не слід трактувати як «брехня / правда» у правовому сенсі. Коректна формула — «виявлено / не виявлено значущі фізіологічні реакції, сумісні / несумісні з негативною відповіддю на релевантні питання». Будь-які категоричні висновки без опертя на сукупність доказів суперечать стандартам. Аналіз рішень Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду дає змогу виокремити сталі орієнтири.

Висновок спеціаліста-поліграфолога (за межами призначеної експертизи) не є самостійним доказом, доказове значення може мати висновок експерта в межах належно призначеної судово-психологічної експертизи. Докази, здобуті з порушенням порядку призначення / проведення експертизи, визнаються недопустимими. Письмова добровільна згода особи — обов'язкова умова, її відсутність тягне недопустимість. Результати застосування поліграфа можуть ураховуватися винятково разом з іншими доказами.

Ці орієнтири фактично формують «стандарт обережного підходу», який поєднує визнання корисності поліграфа з жорсткими вимогами до процесуальної форми та етичних гарантій.

Проблема застосування поліграфа в кримінальному судочинстві дуже актуальна. Водночас відсутність урегульованості на законодавчому рівні створює проблеми практичного застосування зазначеного технічного засобу та результатів, отриманих за його допомогою, як доказів у кримінальному судочинстві. Для розв'язання цієї проблеми необхідно внести відповідні зміни

до законодавства, які б прямо дали змогу застосовувати результати поліграфа в кримінальному судочинстві за певних умов. Також важливо запровадити єдині стандартизовані методики підготовки спеціалістів-поліграфологів та методики застосування поліграфа з метою забезпечення найвищої якості роботи з цим технічним засобом під час здійснення правосуддя.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
4. ДСТУ 9266:2023 Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги / Національна асоціація поліграфологів України : вебсайт. URL: <https://polygraph.ua/dstu-92662023-sudova-psihologichna-ekspertyza/> (дата звернення: 15.09.2025).
5. Ведмідь В. А. Законодавство в сфері поліграфа / Національна асоціація поліграфологів України : вебсайт. URL: <https://polygraph.ua/zakonodavstvo/> (дата звернення: 15.09.2025).
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
7. Линник О. В. Використання поліграфа для розкриття злочинів (історико-правові аспекти). *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2012. № 4. С. 246—252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2012_4_38 (дата звернення: 15.09.2025).
8. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні, тактичні аспекти) України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1999. 20 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16786> (дата звернення: 15.09.2025).